

Szemle

Németh – Pukánszky (2004): *A pedagógia probléma-története*. Gondolat, Budapest

Ozorai Frigyes – Bálint Antal (szerk.) (1927): *Tehetségvédelem és pályaválasztás. Az 1926. évi február hó 2-án és 3-én tartott országos kongresszus naplója, a tehetséges ifjak második kiállításának leírása és kapcsolatos mozgalmak ismertetése*. Budapest.

Skiera, Ehrenhard (2004): *Az életreform-mozgalmak és a reformpedagógia. Iskolakultúra*, 3.

Somogyi József (1934): *Tehetség és eugenika. A tehetség biológiai, pszichológiai és szociológiai vizsgálata*. Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest

Staudenmaier, Peter (2000): *Anthroposophy and Eco-*

fascism. Humanist, No. 2. <http://www.social-ecology.org/article.php>.

Szombatfalvi György (1941): *Nép és Családvédelem*. December.

Vajda Zsuzsa (szerk., 2002): *Az intelligencia és az IQ-vita*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Zibolen Endre (1986): *Tehetségmentés az iskolában 1920–1944*. Oktatáskutató Intézet, Budapest.

Sáska Géza

Oktatáspolitikai Csoport, Felsőoktatási Kutatóintézet, Professzorok Háza

Mikrotörténeti morzsák régen volt könyvtárakból

Egy szög miatt a patkó elveszett.

A patkó miatt a ló elveszett.

A ló miatt a lovas elveszett.

A lovas miatt a csata elveszett.

A csata miatt az ország elveszett.

Máskor verd be jól a patkószegyet!

(angol népdal, ford.: Károlyi Amy)

Amikor több mint negyedszázada Szegeden megfogalmazódott, hogy be kellene teljesíteni eleink abbéli szorgoskodását, hogy a magyar könyvkultúra múltjára vonatkozó adatokat összegereblyézzék, még senki sem gondolta végig, hogy a munkának mennyi érdekes mellékterméke, hozadéka, meggondolni érdemes adalékanyaga lesz.

Jó esetben a régmúlt korok eseményei főbb vonalaikban rekonstruálhatóak, s ez egybe is esik az ember olyatén megismerési vágyával, hogy lényeglátóan, szintézisszerű anyaggal szeret a tanulások levonásához fogni. Ennek ellentmondani látszik egy másik fajta kíváncsiság tagadhatatlan megléte, az, amelyik a részletekben szeret tobzódni, amelyiknek megismerési vágya feneketlen, s amelyik fennen hirdeti: az ördög maga is a részletekben lakozik. Ne tagadjuk, egy tőről fakad ez a pletykával, a kávéházi konradok mindentudásával, de ikertestvére közben a precíz nyomozásnak, a mozgatórugók és indítékok végtelen finom hálójának felderítésének is. A rekonstrukció tárgya a Múlt maga, ahogy megtörtént. Az összes finom részlet. Abban a formában, ahogy a rendőrinspek-

tor ered az események nyomába, akár öncélúnak tűnően is rágódva apró pontokon, mozaikdarabkákat egymás mellé rakva.

A következőkben ilyen apró részletek, piciny, talán lényegtelennek tűnő mozzanatok között járunk. Gondosan kerüljük a nagy összefüggéseket, s mindezt abban a hitben, hogy ez a mikrovilág tanulságaival mégis része lesz egy nagy, tökéletesnek képzelt majdani szintézisnek.

Nyilvánvaló volt, hogy a magyar nyomdászat kezdetétől a könyvnyomtatás olcsó tömegtermelési korszakáig húzódó, mintegy 250 évet azért érdemes könyv- és olvasmánytörténetileg feltárni, mert a hódoltság korával, a „magyar romlás évszázadával” való egybeesése okán nagyon sok sztereotípiát terhelte ezt a kort. Ez az előítéletes, s nem egyszer megalapozatlan

gondolkodás szinte lehetetlenné tette, hogy a magyar tudományosság európai kapcsolódásáról valós kép alakuljon ki. A bölcsész embernek amúgy sem igazán kenyerere a statisztikákban, száraz adatokban való gondolkodás, főként nem, ha a szellem áramlásáról van végső soron szó, így a két és fél évszázad könyvtárkatalógusainak, könyvjegyzékeinek feldolgozása, még a maga töredékességében is olyan kvantitatív támpontokat adhatott, amely egy megalapozottabb helyzetkép följazolását segíthette és segíti elő.

Nyilván a történet inentől kezdve a makromutatókról szólhatna. Arról, hogy statisztikailag hogyan és hány módon fogható meg és mutatható be, mi módon recipiálta a magyar kultúra az európaiat. Hogyan és milyen része jutott el a kortársi tudományosságnak a hódoltság széléig? Ismerte-e, és ha igen, milyen mértékben a legfontosabb tudós sikerkönyveket a debreceni, sárospataki tanár, hasonlítanak-e a kor magyar polgárkönyvtárai a kortársi Európa városaiban megfigyelhetőkhöz? Milyen ezeknek a könyvtáraknak az összetétele, belső rendje, kik voltak a tulajdonosok, s milyen az ő területi, vallási és társadalmi réteg szerinti megoszlásuk? S mindezek az adatok hogyan s mi módon korrelálnak egymással?

Egy különös forrástípus

Kevés értelmiségi ember állja meg, ha idegenbe téved és ott is egy házi könyvtárba, hogy ne próbálja leolvasni a tulajdonos egyfajta szellemi lenyomatát a polcokról. Ahogy az ember szeme végighalad a könyvgerinceken, a jó könyvtárban szinte veséig lát. Nyilvánvaló, hogy ennek a szellemi rekonstrukciónak a feladata a legizgalmasabb akkor is, ha egy – ma már csak könyvjegyzék, összeírás formájában létező – múltbéli könyvtár „bejárása” a cél. Csakhogy micsoda különbség az, hogy szinte teljesen ismeretlen terepen járunk. A témában még alig jártas bölcsész-hallgatóként pontosan az a kihívás ragadt meg anno, hogy várakozással ellentétben nem „szóltak meg” a könyvek,

a rengeteg cím, címtöredék, rövidített leírás, nemegyszer ragadványnév teljesen kusza, ismeretlen világot alkotott. Persze gondoljanak bele: egy íróasztalnál ülnek, s valaki a létra tetejéről „diktálja” a polcon lévő könyvek adatait, s a „feltáró” munka inventarium jellegű, s nem tudós igényű. Magyarán haladni kell, sürget az idő. Nyilván amit lehet, le sem vesz a kolléga a polcra, a gerincfelirat is elég lesz. Ha lehet, nem kell a teljes cím, azonos kultúrában nőttünk fel, félszavakból is értjük egymást. Vagy nem értjük és félreértjük. Csak gondolat kíséret: ma még mindenki érti az illetén leírásokat „6 kötet spenót”, „két kötetes nagy Ország” vagy „akadémiai tizkötetes”, „régii magyar narancssárga bibliográfia” stb. Ma még. Továbbgondolva: képzeljék el a listát, amely fölött ott kuporog a távoli jövő filozofa, s a tételek bibliográfiai átalakításán dolgozik.

Apró részleteiben rekonstruálni a múlt egy pillanatát: ezt ma mikrotörténelemnek mondják. A könyvtörténet forrásainak számtalan része, mozzanata figyelmeztet arra, hogy talán olykor a lényegi ismeret ebben a mikrotörténeti mozzanatban van, s nem a primer információban. Hiszen, ha továbbrajzoljuk gondolatban a könyvtárát összeíró páros képét, akkor érdekes megfontolások merülnek fel. Vegyük ezeket most röviden górcső alá!

A forráscsoport, amelyből a könyvjegyzékek előkerültek, a városi adminisztráció jellegzetes terméke. A leggyakoribb forma, a hagyatéki összeírás (inventarium) úgy készült, hogy a városbíró utasítására a város belső tanácsából néhány polgár és a jegyző kimentek a helyszínre, és összeírták az ott talált javakat. Legtöbb esetben a könyvek önálló korpuszt jelentenek: „Catalogus librorum” vagy „Az könyvek száma” megjelöléssel. Az összeírás valószínűleg diktálás után történhetett, erre utalnak a tipikusnak mondható félrehallások, likvidatévesztések. *Reusnerus* nevéből így lesz *Rajznerus*, így ír az összeíró *Révay Péter* neve helyett *Lévait* vagy *Bidenbachius* helyett *Pidenpachiust* stb. Egy kőszegi anyagnál szinte nyilvánvaló lett egy idő után, hogy két tanulságot biztosan megállá-

píthatunk: a jegyző úr ott fent a létrán, azon a bizonyos 1664-es kora tavaszi napon erősen megfázott, s a másik, hogy segítője az asztalnál nem korrigálta, mert nem ismerte a pöszén, „náthásan” mondott neveket. Ezek a tévesztések tehát forrásértékűek, hiszen a lejegyző személyek műveltségére, ha tetszik a korabeli átlagpolgár olvasmánykultúrájára vetnek fényt.

Folytassuk tovább a mai elképzelt összeírás és régműbeli inventáriumművelés lélektanának összehasonlító vizsgálatát. A rövidített címfelvételek nemigen készülhettek a korban általános barokk címlapok

után, hiszen az rendkívül időigényes lett volna. Minden valószínűség szerint a diktáló az előtte fekvő könyv gerincéről olvasta le a címet. A 17. századelőn a városi polgár könyvei többnyire csontfehér olcsó hollandi kötést kaptak, tehát egyszerű fehér pergamenbe kötötték azokat. Ezt a kötéstípust a compactor nem igen látja el semmilyen felirattal; a rövidített címet sokszor maga a tulaj-

donos írja fel a gerinc sarkára, tollal. Legtöbb esetben ezt a címleírást használhatták fel a leírók, így tehát a leírások sokszor jellemzőbbek lehetnek az egykori könyvtulajdonosra, mint a lejegyzőre. Alig-alig felderíthető emeletes művelődéstörténeti rejtvény jön így persze létre. Hiszen, ha nem ismerjük a könyveket, nem tudhatjuk pontosan, hogy melyik tulajdonos írta rá a címet a gerincre; hogy a „rövidített inventárium leírás” ebből származik-e; nem rövidítette-e vagy éppen torzította-e tovább a kivonatolt címet? Sokszor a könyvtárakat kétszer, háromszor is összeírják. Ha az egyik tudja és fontosnak tartja például, hogy „Magyar Biblia az Karoly Gaspar versiója” és ugyanő fontosnak tartja, hogy „Magyar Biblia Molnar Alberté”, megtud-

juk, hogy milyen lényeglátóan állt hozzá a bibliafordítások kérdéséhez, ő maga legbelül mit tartott fontosnak. Ha a másik jegyző ugyanezen könyveket kézbe véve csak annyit ír le, hogy „többféle magyar Bibliák”, az is jellemző. Tehát ismét csak egy szekundér forrás keletkezik: a könyvtár és köztünk ott van egy műveltség halvány lenyomata, egy emberé, akinek valamilyen viszonya volt a könyvekhez. Aki ismerte, vagy nem ismerte azokat, aki félreértette a címlapot, a gerincet, vagy akár kedvtelve becézte. Aki *Pázmány* „Kala-

uz...’-át leírja úgy, hogy Pázmány Petri másik vezetője, az elárulja, hogy a bíboros másik, kevésbé ismert könyvét is ismeri, „A sötét hajnalcsillag után bujdosó lutheristák vezetője” címűt.

Hasonló az attitűd, s a levonható következtetés is, amikor az inventátor nem címet, hanem a szerző nevével összekötött műfaji megjelölést használ. Ugye milyen árulkodó, amikor a hosszú barokk címek,

„Lethenyi uram visszavágása”, „Spangenberg posztillája”, vagy éppen „Andachtsbuch Gerhardi” köszönnek vissza a feljegyzésekben.

Mennyit ér egy könyv?

Egyes könyvlistákon többször feltüntetik a könyv becsült árát is, általában forint és dénár értékben. Egy 1603-ban összeírt nyugat-magyarországi könyvtár esetében például az érték 3 rajnai forint és 4 dénár között váltakozik, de a legtöbb könyv becsült értéke egy forint alatt marad. Három forintra becsülték a Corpus Juris kétkötetes kiadását, míg egy *Horatius*-kötetet 4 dénára. 1651-ben pedig a községi prédikátor könyveit becsülték fel. Értékük egy

és két magyar forint között váltakozik. *Alvinczy* prédikációskötetét egy forintra, *Wigandus* ‚Corpus Doctrinae’ című művének két kötetét pedig 3 forint 60 dénárra taksálták. A 23 könyv összértéke kb. 30 forint lehetett az összeírók szerint. Egy szintén kőszegi polgárasszony könyveinek leírásánál három német könyv esetében is jelzik a becüsök értékelési szempontjukat: „Nemet könyvek leven, bezültetnek ad fl. 1.” A legértékesebbek a nagy folio alakú Bibliák és postillás kötetek. *Ráday Gombkötő Mátvás* könyvjegyzékén (1669) olvashatjuk, hogy *Káldi* prédikációs kötetét 3 forintra, Bibliáját ugyanennyire, Pázmány ‚Kalauz...’-át pedig 2 forintra becsülték. *Thomas Kempis* kis alakú művét – valószínűleg a ‚De imitatione Christi’-t – pedig 40 dénárra.

Máshonnan tudjuk, hogy például az említett három forintért hónapokra lehetett korrepetitor diákot fogadni, vagy hogy a tisztességes ruhaneműk ára elérte az 1–2 forintot. Máshogy fogalmazva egy drágább kötet a 17. század világában egy tinó tehén árát érte, de egy olcsóbb magyar könyv ára is felért egy disznó értékével.

Egy másik aspektus: az Idő

Gurevics ma már klasszikusnak számító alapvetése hívja fel talán legérzékletesebben a figyelmet arra, hogy a régmúlt korokban, így a vizsgált magyar 15–17. század világában is mennyire más dimenziók érvényesültek. A vizsgáló nehezen tudja saját gondolkodását kiszakítani abból a közegeből, amelyben egész életében jelen van, amelyhez szocializálódott. Hajlamosak vagyunk a történelmi kor tudását vagy nagyon alulbecsülni, vagy éppen egy ráhibázott véletlenből hamisan túlértékelni. Ha ránézünk *Mercator* majd 500 éves atlaszáira, néhol megdöbben a pontosság, s kénytelenek vagyunk belátni: művelt eleink hozzánk nagyon hasonló földrajzi dimenziókban képzeltek Európát. De az is mellbe vág, s maradjunk ennél a témánál, ha arra gondolunk, hogy a 18. század első felében katasztrofálisan nem tudták megállapítani még a legjobb hajósok sem a

hosszúsági fokot, mert egész egyszerűen nem volt elég pontos órájuk. Másrészt a megoldás ugyanítt megint csak ámulatra készlet: hiszen egy brit asztalos mester teszi le életművéként sorra azokat az órákat az admirálisnak, amelynek működő s kronométerhez méltó teljesítményt nyújtó példányai ma is elbűvölik a finommechanika értő nézőit a greenwich-i tengerészeti múzeumban.

Persze miközben ezeket az izgalmas, a mához is szívesen hasonlítható kérdéseket feltesszük, ki kell jelölnünk a határokat társadalmi értelemben is. Ha most nem is vizsgáljuk, tudnunk kell, egy, a mainál lényegesen szűkebb társadalmi rétegről beszélünk, bármelyik szempontunkat is érvényesítsük. A könyv, a könyvtár, a tudás előállításának és befogadásának részesei kevesen voltak, s persze maga a tudásanyag, s így a könyvmennyiség is kevésbé hasonlítható a maihoz. Nem is lehetne másként, hiszen egy 17. század közepi jól felszerelt könyvtár a maga 6–800 kötetével reprezentatívnak számított, s a tulajdonos érdeklődési körének megfelelő területeken akár európai értelemben is tájékozott literátort sejtetett.

A vizsgálati tér síkjainak ilyen körülhatárolása a régi könyves számára nem csupán a könyvekben megbúvó kortársi tudás értelmezésénél fontos, hanem a nagy feladat miatt is, amelyhez a legfontosabb kérdések: melyek az európai tudás recipiálásának időbeli mozzanatai nálunk? Milyen gyorsan és hogyan jutott el a tudás hozzánk? S milyen százalékban?

Becslések szerint a 16. századi Európa könyvterméséből közel 10% megjelenik a kortárs magyarországi jegyzékeken, ami hallatlan nagy arány, és a hozzáférési idő a legjobb esetekben nem volt több, mint egy-két év. A legjobb példa erre a *Thurzó*-könyvtár, amelynek jegyzéke 1611-es keltezésű és a könyvállomány 70 százaléka 1600 utáni kiadvány! A tudás könyvekben megragadható hozzáférési ideje aztán megnő a harmincéves háború miatt, majd a kezdődő magyarországi behozatali ellenőrzés végett. Tetézi ezt az a – mai szemmel megint csak – furcsa dolog, hogy a könyv-

állomány nagy részét mozgó peregrinus diák számára paradox módon megfizethetőbb, olcsóbb lesz a százestendős múlt századi könyv, mert az európai könyvpiacra a 17. század második felétől a 16. századi könyvek olcsóbbak a frisseknél. Valószínűleg ez a megkülönböztetés annak is szól, hogy a tiszta latin könyv mint forma is elavul, s a nagy nemzetek nagy nyelvei legalább a jegyzetapparátusban megjelennek. A magyar diák hagyományosan és még sokáig igen jó latinista, tehát a teljesen latin humanista kiadást, az olcsóbbat hozza be. A mai értelemben vett antikvár könyvérték csak a 18. század második felétől jelenik meg, de ezek is főleg kódexek és ősnymtatványok. A 16. századi könyv még sokáig nem érték.

Az időnek persze van egy megint csak a részletekben lakozó, konkrét aspektusa is, amely messze nem érdektelen a nagy kérdések árnyékában sem. Vegyünk ismét egy más korból való példát. Amikor a 19. század második felében a világtengereket járó teaklipperekhez a sebesség, a szárnyalás, s nyilván valahol a legyőzött idő fogalma párosult, érdemes megállnunk s hozzátennünk: ezek a hajók az indonéz szigeteket tartó oda-vissza utat több mint fél év alatt tették meg, a Temze-torkolatig tartó irgalmatlan verseny távja hazafelé 90–95 nap volt. Egy emberöltővel ezelőtt *Pulszky* aggodva száll fel az egyik első angol vasútra, mert a sebesség meghaladja egy lovasét, talán 40 km/óra is van. Az angol iparosítás eme korszakában a standard napi járóföld azért még sokáig 20–30km-es távolságot jelent az átlagembernek és a közlekedés átlagos sebessége csak *Verne* korára vált mértéket, amelynek a népszerű „Nyolcvan nap alatt a Föld körül” állít emléket. Mindezek a 19. századi példák azért érdekesek, mert arra figyelmeztetnek, hogy még a viszonylag közeli korszak paradigmáinak megértéséhez is át kell hangolódnunk.

Ennek ellenére az óvatosság soha nem árt. Egy nevezetes példa, korszakunk elejének híres esete figyelmeztet, hogy meglepőek is lehetnek ezek a dimenziók. A közepkori hírek terjedési sebességével kapcsolatban híres eset a *Thuróczy*-krónika

példája. Ez 1488. március 20-án hagyta el Brünnben a nyomdát, s már június 3-án kijött az új kiadás Augsburgban. A sebesség egészen elképesztő. Gondoljunk bele, híre megy a könyvnek, egy példányhoz hozzá kellett jutni, s az alapján kiszedni az egész hatalmas alkotást és kinyomtatni a könyveket. A dolog sokáig annyira hihetetlennek tűnt, hogy a tudomány feltételezte a párhuzamos előkészület két kézirat alapján. Ezt csak a 20. század második felében vetette el *Mályusz Elemér* roppant szellemesen. A brünni kiadásban annál a résznél, ahol *Salamon király* Mosonba zárkózását beszéli el a szöveg, a fejezet vége éppen átcsúszna az új lap tetejére. Ez nem tetszett már akkor sem a nyomdász szemének, ezért néhány szót kihagyott az utolsó mondatból. Ezáltal a szövegtördelés szebbé, de maga a szöveg gyakorlatilag értelmetlenné, vagy nagyon nehezen érthetővé vált. Abból lehet látni e változtatást, hogy a *Thuróczy*-szöveg itt pontos átvétele az úgynevezett *Krónika*-szerkesztmény szövegének. Az augsburgi kiadás szövegében viszont ez a mondat (egyetlen mondatként az egész alkotásból!) hiányzik. Minekutána a nyomdász nem értette a zavaros mondatot, ezért úgy találta, hogy jobb lesz, ha kimarad. Világos tehát, hogy az augsburgi kiadás egyetlen lehetséges kiindulása a brünni szövegben kereshető, tehát hetven(!) napnak mindenre elégnek kellett lennie.

A hírek terjedési sebessége kapcsán lehetne okleveles adatokat is bizonyítékként használni. Példának okáért az Anjou-oklevéltár rutin ügyeinek tömegét alkotják azok a királyi parancsok, amelyek tanúskodást kérnek egy-egy hiteleshelytől valamilyen hatósági eljárás lebonyolításához. Olyan volt ez, jegyzi meg az egyik kötet szerkesztője, *Almásy Tibor*, mintha ma a bírságoló rendőr mellett egy pap is ott állna, hogy tanúsítsa az eljárás jogszerűségét és megcsinálja az írást az ügyben. A hiteleshelyek mindig írásos jelentést adnak az uralkodónak (vagy a nádornak, vagy az országbírónak stb). Ilyenkor leírják a jelentésben a parancs szövegét is. Ha a király egy-egy ilyen jogi cselekmény végén úgy

dönt, hogy privilégiumot ad ki az ügyben, abban le szokta írni a jelentés szövegét, benne az ő eredeti parancslevelével. Így egy ügymenetben akár három dátum is látható, amelyben a hírvétel sebessége, illetve az ügyintézés gyorsasága is mérhető. Mivel a parancsleveleket mindig kiadási hellyel adják ki, az írást pedig a hiteleshely székhelyén csinálják meg, a térbeli távolság is pontosan mérhető. Roppant jó példákat lehet találni valószínűtlenül gyors ügyintézésekre. Két-három hét az ügyek nagy részénél elég volt a teljes eljárás lezárására, még 250–400km-ről kiadott parancsok esetén is.

Alig évtizede teljes a bizonyosság, hogy a 300 éves legenda ellenére a pestis baktériumát nem a patkányok hurcolták át a megfertőzöttre, hanem az emberről emberre terjedt. *Moberg* svéd történetében és *Braudel* klasszikusában is olvashatunk adatokat arról, hogy a 14. és a 17. század közlekedési viszonyai közt milyen megdöbbentő sebességgel haladt városról városra a pestis. Biztosak lehetünk abban, hogy az információk még ennél gyorsabb lábon járt, hiszen a legtöbb városban már rég kétségbeesett templomi könyörgés fogadta a megbetegedések első jeleit.

Mindezek a példák arra figyelmeztetnek, hogy mai Citations Indexen, impakt faktoron nevelkedett gondolkodásunkat, amely felfoghatatlan mennyiségű folyóirattal, óriási tömegű információval és annak világméretű és hihetetlen sebességű áramlásával számol, szóval mindezt alaposan félre kell tennünk, ha a magyar kultúrtörténet töredékes forrásait faggatjuk. Előítéleteink számok, talán épp a mai szinte kezelhetetlen helyzetből adódóan. Hiszen egyrészt szembealáljuk magunkat a kor hihetetlen nehézségeivel, törökkel, német zsoldoseregekkel, zavargó hajdúkkal, járvánnyal, sártengerrel az utakon... Másrészt kinyitjuk Pázmány főművét, a „Hoedegus”-t és megdöbbentő eruditiója újra és újra letaglóz: a könyv megírásának pillanatában a témájába vágó európai szakirodalom minden számára fontos művét ismeri, megszerzi, idézi, használja. Ne feledjük, a barokk kor hajnánán a teológiai disputa az európai tudomá-

nyosság egyik fokmérője: olyan, mint a 20. század elején a fizika, vagy a korunkban a genetika. A csúcstudomány. Összefoglalóan azt mondhatnánk: kevesek kevés tudománya a lehetőségekhez képest gyorsan jut el hozzánk. A befogadás feltételei, a sokáig azonos nyelvi közeg, a peregrináció és saját iskolák révén szinten tartani próbált tudás megfelelő alapot képez arra, hogy egy nehéz korban is elkerüljük a teljes lemaradást.

A forrásmunkák apró morzsái ritka kincset jelentenek. A régmúlt magántörténetek piciny mozzanatai állnak össze, kinyitódik egy pillanat az időben, hogy segítsen értelmezni a nagy folyamatokat. A múlt kultúrájába szervesen beleillő mozzanatok ezek, akár természetesen is hathatnának: az értelmezéshez azonban körül kell vennünk magunkat a régi századok kultúrájával, hogy a becézett könyvek, elharapott címek, forintok, dénárok, hivatkozások, idézetek mind-mind életre keljenek.

Öreg bencés tanárom jut eszembe, amint természetes mozdulattal válaszol a kérdésre (ami 100 év óta megfejtetlen), hogy tudniillik melyik mű lehetett *Wesselényi István* „Eljegyzett személyek paradicsomkertje”-nek forrása. Fölkapaszkodik a létrán a bencés könyvtár megfelelő részében, néhány régi könyvet leporol, majd egyet kiválaszt. – Emlékszem, a flandriai csináltak ilyeneket, 17. század eleji manierista kegyességi munkák – mondta. Sok volt akkoriban, szerették a népek az ilyeneket. De konkrétan ez lesz az, *Jean David*: „Paradisus sponsi et sponsae”. Vagyis „A mennyasszony és a vőlegény paradicsoma”. A régiségben úgy mondták: az eljegyzett személyek paradicsomkertje.

Kokas Károly
Egyetemi Könyvtár, SZTE

Megköszönöm Almási Tibor és Monok István barátainknak, hogy adataikat, ötleteiket megosztották velem. Elhangzott az SZTE BTK Könyvtártudományi Tanszék által szervezett „Információ, történelem, régió: könyvtárak a Kárpát-medencében egykor és most” című nemzetközi konferencián (Szeged, 2005. március 4.).